

Ринок фінансових послуг

Козьменко О.В.,

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту
ДВНЗ "Українська академія банківської справи
Національного банку України"

Бойко А.О.,

аспірант кафедри менеджменту
ДВНЗ "Українська академія банківської справи
Національного банку України"

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ПЕРЕСТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Проаналізовано сучасний стан ринку перестраховання в Україні, ідентифіковано основні проблеми, характерні для цього ринку, та визначено перспективи розвитку даної складової ринку фінансових послуг.

Modern state of market reinsurance in Ukraine is analyzed, main problems that describe it are identified and the prospects of this financial service market constituent further development are distinguished in the article.

Ключові слова: перестрахові операції, місткість перестрахового ринку, рівень виплат перестраховиків, перестраховики-резиденти, перестраховики-нерезиденти, середній індекс сезонності.

Наявність серйозних проблем у розвитку вітчизняної фінансової системи зокрема та економіки України в цілому зумовлює потребу в детальному аналізі всіх сегментів ринку фінансових послуг, у т. ч. ринку перестраховання. Виявлення проблем, характерних для українського ринку перестраховання, обґрунтування напрямів їх розв'язання та ідентифікація основних параметрів його розвитку дасть змогу підвищити ефективність діяльності суб'єктів цього ринку та вийти на новий рівень його функціонування.

Проблеми розвитку ринку перестраховання досліджено в працях таких авторів, як О.Й. Жабинець, О.Ю. Лайков, О.В. Меренкова, Л.О. Позднякова¹. Аналіз основних закономірностей розвитку вітчизняного ринку перестраховання проведено Д.П. Расшиваловим, О.М. Теревус, К.Є. Турбіною².

¹ Жабинець О.Й. Перестраховання як один з індикаторів фінансової безпеки ринку страхових послуг // Науковий вісник НЛТУ України. — 2009. — Вип. 19.12. — С. 187—192; Лайков А.Ю. О перспективах развития отечественного перестрахования // Финансы. — 2007. — № 7. — С. 45—48; Меренкова О.В. Трансформация ринку перестраховання в умовах глобалізаційних процесів // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. — 2010. — Т. 28. — С. 250—253; Позднякова Л.О., Коваленко Ю.М. Перестраховання: тенденції розвитку та шляхи вдосконалення // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 12. — С. 53—61.

² Расшивалов Д. Перестраховочный рынок Украины 2001: стабильность динамики // Финансовые услуги. — 2001. — № 9. — С. 43, 44; Теревус О.М. Перестраховання та проблеми його розвитку в Україні // Галицький економічний вісник. — 2009. — № 2. — С. 105—109; Турбина К.Е. Современный перестраховочный рынок в условиях глобализации мировой экономики // Финансы. — 2001. — № 6. — С. 45—48.

Досліджуючи особливості вітчизняного ринку перестраховання, варто зауважити, що він є невід'ємною складовою страхового ринку, тож про його самостійність наразі мова не йде. Особливостями сучасного українського ринку перестраховання є те, що на ньому діють тільки універсальні перестрахові компанії (здійснюють операції як страхування, так і перестраховання), а також значна залежність учасників цього ринку від обсягу прийнятих на страхування ризиків (які надалі можуть бути передані в перестраховання), оскільки перестраховання ризиків нерезидентів становить незначний відсоток.

Названі особливості вітчизняного ринку перестраховання визначають доцільність проведення на першому етапі дослідження аналізу його місткості. Актуальність даного питання пов'язана з тим, що місткість ринку перестраховання є визначальною щодо обсягу ризиків, які можуть бути покриті перестраховими компаніями. Можливість розміщення на ринку перестраховання значних, а також різних за характером і видами ризиків визначає рівень його розвитку.

Протягом усього існування українського ринку перестраховання його суб'єкти через брак капіталу й фінансових ресурсів виступали в ролі посередників, ретроцедентів для зарубіжних компаній (ретроцесіонерів). Окрім того, неспроможність вітчизняних перестраховиків самотужки виконувати зобов'язання за значними ризиками зумовлює функціонування на цьому ринку перестраховиків-нерезидентів. Останні займаються здебільшого активним перестрахованням, тобто прийняттям та подальшим перерозподілом ризиків вітчизняних страхових і перестрахових компаній. А оскільки зарубіжним компаніям передаються в перестраховання найбільші за обсягами ризику з незначною ймовірністю настання страхового випадку, вітчизняний ринок перестраховання втрачає великі суми премій.

Із метою виявлення основних закономірностей формування місткості українського ринку перестраховання та пов'язаних із цим процесом проблем, проведемо розрахунок даного показника на основі законодавчо встановленого нормативу³. Виходячи з того, що норматив максимального власного утримання страхової компанії за одиничним ризиком, який вона отримала на страхування, становить 10 % суми сплаченого статутного фонду і сформованих страхових резервів, результати розрахунків місткості ринку перестраховання України можна подати на графіку (рис. 1).

Як видно з рис. 1, протягом 2001—2009 рр. місткість вітчизняного ринку перестраховання постійно зростала. Зменшення значення цього показника спостерігалося тільки в 2005 р. — унаслідок скорочення страхових резервів, зокрема зменшення технічних резервів на 42 %. Зниження рівня страхових резервів зафіксоване в 2009 р. та пов'язане з кризовими явищами в економіці України, але за рахунок зростання сплаченого статутного фонду не призвело до зменшення результативного показника порівняно з 2008-им.

³ Про страхування: Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР: [Електр. ресурс]. — http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=85_%2F96-%E2%F0.

Джерело: розраховано авторами на основі даних Держфінпослуг (див.: Інформація про стан і розвиток страхового ринку України за 12 місяців 2005 року: [Електр. ресурс]. — <http://www.dfp.gov.ua/files/12m2005.pdf>; Інформація про стан і розвиток страхового ринку України за 2007 рік та I квартал 2008 року: [Електр. ресурс]. — http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/straxuvanja_2007_1kv_2008_last.pdf).

Рис. 1. Розрахунок місткості ринку перестраховування України, млн грн

У цілому за період 2001–2009 рр. максимально можливий обсяг ризику, який може бути покритий за рахунок місткості ринку перестраховування, збільшився в 11 разів та у 2009-му становив 2502 млн грн. Утім, у реальних умовах значення даного показника набагато менше, адже страхові резерви й статутні фонди українських компаній, що займаються перестраховими операціями, забезпечуються з допомогою низьколіквідних активів. До того ж на місткість українського перестрахового ринку впливають такі суб'єктивні фактори, як його доступність, зручність і надійність, котрі визначають міру його використання. За оцінками експертів і практиків вітчизняного ринку перестраховування, через ці фактори реальна місткість перестрахового ринку в 2009 р. становила 20 % від її номінального рівня, тобто 500,35 млн грн. Такі реальні можливості проведення операцій перестраховування в Україні унеможливають розміщення вітчизняними страховальниками значних за обсягами одиничних ризиків та мінімізацію власних збитків.

Подолати проблеми, пов'язані з недостатньою місткістю українського перестрахового ринку, а отже, передачею страхових премій за кордон, можна шляхом організації перестрахових пулів за окремими видами ризиків, ініціювати яку повинні як суб'єкти страхового й перестрахового ринків, так і державні органи, оскільки перестрахові пули, як правило, беруть участь у перерозподілі ризиків, що впливають не лише на економічну, а й на соціальну безпеку держави. Додатковою

можливістю активізації й збільшення обсягів проведення операцій на ринку перестраховання є діяльність перестрахових брокерів. У період незначного розвитку ринків страхування й перестраховання ефективним методом пошуку цесіонерів і ретроцесіонерів є використання інституту брокерів. Спеціалізовані посередницькі організації із широкою базою даних про учасників вітчизняного й зарубіжних ринків перестраховання здатні не тільки надати послуги з розміщення і прийняття ризику на найбільш прийнятних умовах, а й забезпечити виконання учасниками перестрахових операцій узятих зобов'язань.

На другому етапі дослідження розглянемо частку операцій перестраховання в загальних валових страхових преміях. Слід зазначити, що протягом аналізованого періоду абсолютне значення обсягів премій, сплачених перестраховикам, постійно збільшувалося (рис. 2). Це пояснюється випереджаючими темпами зростання валових страхових премій у цілому по ринку в кожному наступному році за винятком 2005-го й 2009-го. Якщо в 2005 р. зменшення абсолютного значення сплачених перестраховикам премій було зумовлене жорсткішим контролем страхових і перестрахових операцій та намаганням мінімізувати оптимізацію оподаткування й легалізацію доходів, отриманих злочинним шляхом за рахунок даних операцій із боку державних органів, то у 2009-му — кризовими явищами в економіці України. Фінансова нестабільність призвела до зниження платоспроможного попиту на страхові послуги, неспроможності страховиків повернути власні фінансові ресурси, вкладені в банківські депозити, знецінення активів, розміщених у цінних паперах, та втрати платоспроможності компаній, що здійснювали перестраховання.

Розглядаючи структуру валових премій, треба зазначити, що протягом аналізованого періоду загальна частка перестраховання (сума часток перестраховання в резидентів і нерезидентів) у валових страхових преміях змінювалася нерівномірно (рис. 2). Так, починаючи з 1997 р. частка перестраховання у валових страхових преміях постійно зростала (крім 2001-го, коли вона дещо знизилася) та у 2004 р. сягнула 60 %. Упродовж наступних трьох років на ринку перестраховання України спостерігалася тенденція до скорочення частки перестраховання (у 2004—2007 рр. цей показник зменшився на 24,4 %). Незначне збільшення частки перестраховання у валових преміях у цілому по ринку відбулося в 2008—2009 рр. Доцільно також наголосити на тому, що в 2009-му, незважаючи на загальне скорочення абсолютного значення валових страхових премій, частка премій, переданих у перестраховання, підвищилася на 5 %. Цей факт пояснюється намаганням страхових компаній не лише знизити рівень ризику за отриманими договорами, а й оптимізувати власну діяльність за рахунок “схемного” перестраховання.

Аналізуючи дані щодо премій, переданих вітчизняним і зарубіжним перестраховикам, можна стверджувати, що частка перестраховання ризиків у нерезидентів протягом 1996—2003 рр. була більшою, ніж у резидентів (рис. 3). Так, найбільшого значення цей показник досяг у 2003 р., сягнувши 35 %, або 3175,9 млн грн

Джерело: розраховано авторами на основі даних Держфінпослуг (див.: Інформація про стан і розвиток страхового ринку України за 12 місяців 2005 року: [Електр. ресурс]. — <http://www.dfp.gov.ua/files/12m2005.pdf>; Інформація про стан і розвиток страхового ринку України за 2007 рік та 1 квартал 2008 року: [Електр. ресурс]. — http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/straxuvanja_2007_1kv_2008_last.pdf).

Рис. 2. Загальна частка перестраховування у валових страхових преміях в Україні впродовж 1996—2009 рр.

у абсолютному значенні. Наступного року дана тенденція кардинально змінилася: у 2004 р. перестраховикам-резидентам було сплачено понад 50 % валових страхових премій, а нерезидентам — лише 9,8 %.

Зазначені зміни зумовлені прийняттям 4 лютого 2004 р. постанови Кабінету Міністрів України стосовно вимог здійснення перестраховування в перестраховиків-нерезидентів⁴. Відповідно до цього документа, на момент укладання договорів перестраховування рівень платоспроможності іноземного перестраховика повинен бути не нижчим за відповідний рейтинг фінансової стійкості провідних рейтингових агентств світу ("Standard & Poor's", США; "Fitch Ratings", Великобританія; "Moody's Investors Service", США; "A.M. Best", США). Крім того, у країнах, де зареєстрована перестрахова компанія, нерезидент повинен здійснювати спеціалізований нагляд за страховою діяльністю.

Протягом наступного періоду, 2005—2009 рр., частка сплачених премій перестраховикам-резидентам перебувала на рівні, не нижчому 30 % валових страхових

⁴ Про затвердження Порядку та вимог щодо здійснення перестраховування у страховика (перестраховика) нерезидента: постанова Кабінету Міністрів України від 04.02.2004 № 124; [Електр. ресурс]. — <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=124-2004-%EF>.

Джерело: розраховано авторами на основі даних Держфінпослуг (див.: Інформація про стан і розвиток страхового ринку України за 12 місяців 2005 року: [Електр. ресурс]. — <http://www.dfp.gov.ua/files/12m2005.pdf>; Інформація про стан і розвиток страхового ринку України за 2007 рік та I квартал 2008 року: [Електр. ресурс]. — http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/straxuvanja_2007_1kv_2008_last.pdf).

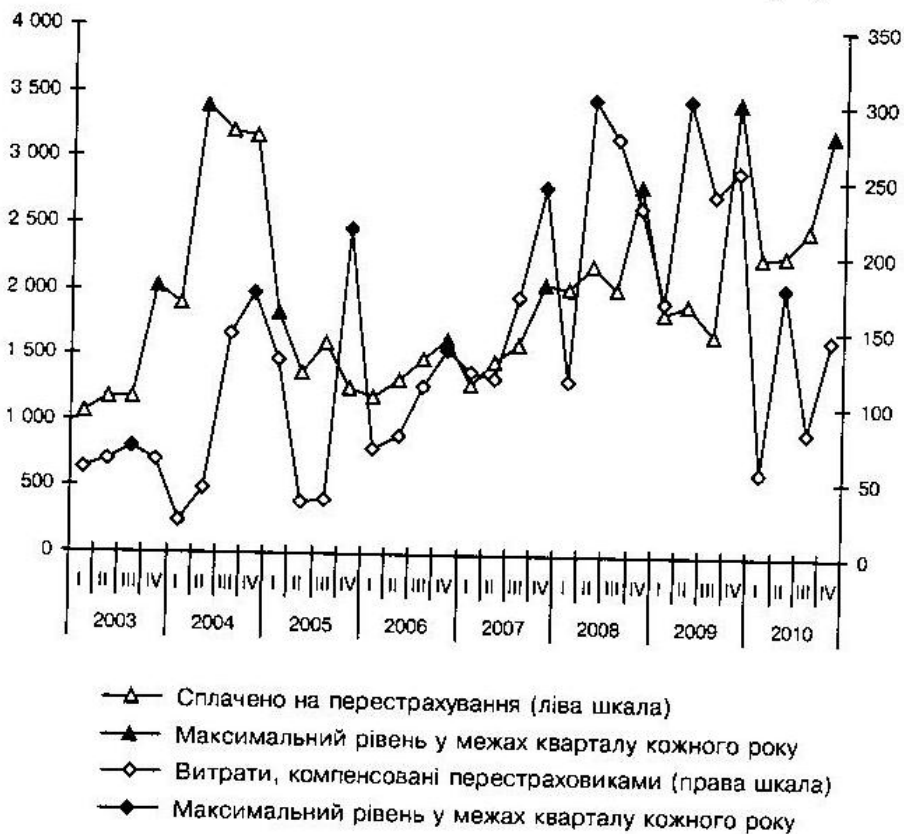
Рис. 3. Динаміка частки перестраховання в резидентів і нерезидентів протягом 1996—2009 рр.

премій у цілому по ринку, а частка премій, сплачених перестраховикам-нерезидентам, не перевищувала 5,5 %.

Результати аналізу частки перестраховання у валових страхових преміях та їх структури в напрямі розміщення дають підстави стверджувати, що вітчизняні перестраховики чинять значний вплив на розвиток страхового ринку України. Премії, які передаються перестраховим компаніям, у цей період становлять більше ніж 35 % валових премій, а відповідна частка внутрішнього перестраховання не опускається нижче 30 %. Водночас є серйозні проблеми із законністю й ефективністю проведення операцій перестраховання.

На останньому етапі аналізу кількісних показників українського ринку перестраховання доцільно дослідити інтенсивність здійснення операцій перестраховання. Це надасть можливість не тільки спрогнозувати основні тенденції розвитку даного ринку, а й визначити періоди, в межах яких потрібно активізувати процес прийняття управлінських рішень, пов'язаних із проведенням операцій перестраховання. Якщо простежити динамічні зміни (за кварталами 2003—2010 рр.) фінансових потоків у розрізі обсягів страхових премій, сплачених на перестраховання,

та виплат, компенсованих перестраховиками (рис. 4), можна помітити, що в межах цих показників найбільша інтенсивність спостерігається в IV кв. року.

Джерело: розраховано авторами на основі даних Держфінпослуг (див.: Інформація про стан і розвиток страхового ринку України за 12 місяців 2005 року: [Електр. ресурс]. — <http://www.dfp.gov.ua/files/12m2005.pdf>; Інформація про стан і розвиток страхового ринку України за 2007 рік та I квартал 2008 року: [Електр. ресурс]. — http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/straxuvanja_2007_1kv_2008_last.pdf).

Рис. 4. Структурні коливання фінансових потоків, отриманих у результаті проведення операцій перестраховання, в 2003—2010 рр. (млн грн)

Детальніше дослідження премій, сплачених на перестраховання за кварталами кожного з розглянутих років, показало, що для IV кв. характерна інтенсивність 75 %, для III кв. — 0 %, а для I і II кв. — по 12,5 %. Пік інтенсивності витрат, компенсованих перестраховикам, також спостерігається в IV кв. та характеризується рівнем у 50 %. У розрізі інших кварталів простежується така тенденція: в I кв. — 0 %, у II і III кв. — 37,5 і 12,5 % відповідно.

На підтвердження припущення щодо активізації фінансової діяльності страховика за рахунок операцій перестраховання в IV кв. проведемо розрахунок середнього індексу сезонності (табл.).

Як видно з таблиці, активізація фінансової діяльності, пов'язаної з операціями перестраховання, найчастіше спостерігається в IV кв. кожного року. Наприклад,

Таблиця. Середній індекс сезонності фінансових потоків у розрізі обсягів страхових премій, сплачених на перестраховання, та виплат, компенсованих перестраховиками, протягом 2003—2010 рр.

Витрати	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.
Сплачено на перестраховання	0,882	0,960	0,974	1,182
У т. ч. резидентам	0,857	0,956	1,010	1,187
нерезидентам	1,085	0,936	0,726	1,073
Витрати, компенсовані перестраховиками	0,677	0,902	1,004	1,404
У т. ч. резидентами	0,636	0,859	1,055	1,431
нерезидентами	0,743	1,001	0,976	1,125

у розрізі витрат, компенсованих як перестраховиками в цілому, так і окремо резидентами й нерезидентами, індекс сезонності перевищує 1,1. Окрім того, інтенсивність виплати компенсацій перестраховиками-резидентами простежується в III кв., перестраховиками-нерезидентами — в II кв. У межах показника “сплачено на перестраховання в цілому” тенденція досягнення індексом сезонності максимального значення в IV кв. зберігається. Поряд із тим окреслена тенденція порушується стосовно нерезидентів, оскільки максимальний індекс сезонності для показника “сплачено на перестраховання нерезидентами” досягає максимального значення в I кв. та дорівнює 1,085.

Підбиваючи підсумок аналізу сезонності проведення операцій перестраховання, слід зауважити, що виявлені закономірності дають змогу менеджерам страхових компаній проводити тактичне і стратегічне планування власної фінансової діяльності. Так, розраховані індекси сезонності для показника “сплачено на перестраховання” зумовлюють потребу в активізації пошуку страховиками вільної перестрахової місткості на вітчизняному ринку в III—IV кв. року, на зарубіжному перестраховому ринку — в IV—I кв. Індекс сезонності щодо показника “витрати, компенсовані перестраховиками” вказує менеджерам страхової компанії на необхідність приділення особливої уваги критеріям фінансової діяльності перестрахових компаній (рівню їх платоспроможності) в III—IV кв., оскільки саме в IV кв. збільшуються виплати за договорами, частина збитків за якими була перестрахована.

Таким чином, сьогодні вітчизняний ринок перестраховання перебуває на початковому етапі розвитку. Особливо гостро постають проблеми ефективного регулювання та правового забезпечення діяльності учасників ринку, якості й різновидів пропонованих перестрахових послуг, низької капіталізації й місткості, а також інфраструктури. Розвиток ринку перестраховання України потребує формування відповідного правового поля діяльності суб'єктів перестрахових операцій. Нормативно-правові акти, що регламентуватимуть перестрахову діяльність, повинні бути розроблені спільними зусиллями державних органів і саморегулювальних організацій ринку та прийняті законодавчими органами влади, а також обов'язково виконуватися всіма суб'єктами ринку. Виконання нормативно встановлених вимог

до здійснення перестрахової діяльності має гарантуватися державними органами, які не лише контролюватимуть перестрахові операції, а й вживатимуть превентивних заходів для попередження настання кризових ситуацій у даній сфері. Крім того, державні органи влади повинні взяти на себе функції з реформування податкової системи страхових компаній, що максимально знизить ефективність “схемного” перестраховування та унеможливить оптимізацію податків за рахунок операцій перестраховування.

Створення професійних перестрахових компаній, які матимуть значні обсяги ліквідних активів, також є пріоритетним напрямом розвитку вітчизняного перестрахового ринку. Формування ринку професійних перестраховиків надасть можливість не тільки розв’язати проблеми якості й спектра пропонованих послуг та збільшення місткості ринку, а й підвищити ймовірність виконання взятих зобов’язань і вчасності страхових виплат. Одним із напрямів розв’язання даної проблеми може стати створення професійної перестрахової компанії за рахунок державних фінансових ресурсів і гарантованості здійснення виплат на державній основі.

В умовах глобалізації й інтернаціоналізації ринків фінансових послуг великого значення для розвитку ринку перестраховування в Україні набуває розширення його інфраструктури. Створення пулової системи перестраховування, інституту перестрахових брокерів та висока кваліфікація спеціалістів перестрахової діяльності надають широкі можливості для цесії й ретроцесії (первинного й подальшого перерозподілу) значних за обсягами ризиків як на національному ринку, так і за кордоном. Завдяки розширенню інфраструктури українського ринку перестраховування можна буде не тільки передавати ризики в перестраховування нерезидентам, а й проводити “експорт страхових гарантій”. У результаті реалізації перелічених заходів вітчизняний перестраховий ринок поступово й цілеспрямовано інтегруватиметься в міжнародний простір.